

TOLERANTLIK– IJTIMOYIY HAYOTNING TAYANCH OMILI

*Sultonov Ismoiljon Qodirjon o'g'li**Andijon davlat pedagogika instituti**Boshlang'ich ta'lim kafedrası o'qituvchisi*

Annotatsiya: Ushbu maqolada tolerantlik tushunchasi, uning ijtimoiy hayotdagi o'rnini va ahamiyati tahlil qilinadi. Tolerantlikning ijtimoiy, madaniy, axloqiy va siyosiy jihatlari ko'rib chiqilib, uning jamiyatda barqarorlik, tinchlik va o'zaro hurmatni ta'minlashdagi roli ta'kidlanadi. Maqola, shuningdek, tolerantlikni rivojlantirishning asosiy yo'nalishlari va amaliy tavsiyalarni o'z ichiga oladi.

Kalit so'zlar: Tolerantlik, ijtimoiy hayot, madaniyat, axloq, siyosat, barqarorlik, o'zaro hurmat, ijtimoiy muhit.

Аннотация: В данной статье анализируется понятие толерантности, ее место и значение в общественной жизни. Рассматриваются социальные, культурные, моральные и политические аспекты толерантности, подчеркивается ее роль в обеспечении стабильности, мира и взаимного уважения в обществе. В статье также содержатся основные направления развития толерантности и практические рекомендации.

Ключевые слова: толерантность, социальная жизнь, культура, мораль, политика, стабильность, взаимоуважение, социальная среда.

Abstract: This article analyzes the concept of tolerance, its place and importance in public life. The article examines the social, cultural, moral and political aspects of tolerance, emphasizing its role in ensuring stability, peace and mutual respect in society. The article also contains the main directions of tolerance development and practical recommendations.

Keywords: tolerance, social life, culture, morality, politics, stability, mutual respect, social environment.

Tolerantlikning kelib chiqishi va turmush tamoyiliga aylanishi to'g'risida turli fikrlar mavjud. G'arb olimlari, xususan, angliyalik olimlar, XVI-XIX asrlarda anglosakslar dunyodagi ko'p mamlakatlarni zabt etganlaridan keyin, bir hududda bir nechta din, bir nechta millat, bir nechta irq vakillari birgalikda yashashlari uchun bag'rikenglik nazariyasini yaratganlar va targ'ib qilganlar, deyishadi. Bir qarashda bu fikr mantiqiydek ko'rinsa ham, aslida u tarixiy haqiqatga to'g'ri kelmaydi. Anglosakslar dunyoni zabt eta boshlaganlaridan ancha avval ham bir hududda bir nechta millat, din va irq vakillari yashaganlar. Ular har doim ham apoq-chapoq bo'lib yashagan, deyish qiyin. Lekin zarurat ularni bir hududda yashashga majbur qilgan.

Avvalo, urushlar tufayli davlatlarning biri ikkinchisini bosib olishi oqibatida turli millat, din va irq vakillari bir hududda jamlangan[1].

O'rta asrlarga kelib manzara bir oz o'zgardi. Quldorlik davrida ishlab chiqarish kuchlari rivojlanishi past darajada bo'lgani, jamiyatda natural xo'jaliklar ustuvor bo'lgani sababli ichki savdoga ehtiyoj kam, tashqi savdoga ehtiyoj deyarli yo'q edi. O'rta asrlarga kelib hunarmandchilikning rivojlanishi ichki va tashqi savdo rivojlanishiga turtki berdi. Tashqi savdoning rivojlanishi esa, boshqa mamlakatlar, Millatlar, dinlar bilan tanishish va ularga nisbatan bag'rikeng bo'sish ehtiyojini keltirib chiqardi. Bunday ehtiyojni boshqa mamlakatdan mol keltirib sotayotgan savdogar ham, bu molga zarurati bo'lgan xaridor ham Sezar edi. Lekin bu ehtiyoj savdogar uchun ham, xaridor uchun ham tashqi omillar ta'sirida kelib chiqqan edi. Lekin bu ehtiyoj savdogar uchun ham, xaridor uchun ham tashqi omillar ta'sirida kelib chiqqan edi.

Yangi va eng yangi davrda yuz bergan ilmiy va texnik inqiloblar sanoatning yuqori sur'atlar bilan rivojlanishiga olib keldi. XX asrning so'nggi choragi va XX asr boshlarida yuz berayotgan globallashuv jarayonlari esa bu jarayonlarni yanada tezlashtirib yubordi. Bu degani bag'rikenglikka bo'lgan ehtiyoj mutanosib tarzda kuchaydi, deganidir. Bag'rikenglikning ilmiy va kundalik tasavvur sifatidagi tadriji, uning jamiyat hayotidagi muhim tamoyilga aylanishi tarixiga tashlangan qisqa bir nazar mazkur hodisaning tadriji naqadar murakkab kechganidan guvohlik berdi[2].

Alohida individ hayotida ham bag'rikenglik shakllanishi xuddi shunday, ehtimol, undan ham murakkabroq tarzda kechadi. Jamiyat turli ijtimoiy tizimlardan tashkil topadi. Shunday tizimlar jumlasiga ishlab chiqarish tizimi, ta'lim tizimi, sog'liqni saqlash tizimi, ilmiy muassasalar tizimi, mudofaa tizimi va boshqalarni kiritish mumkin. Bu tizimlarning har birida bag'rikenglik o'ziga xos funktsiyalarni bajaradi. Tizimlardan birida bag'rikenglikning roli kattaroq bo'lsa, boshqasida kichikroq. Masalan, xizmat ko'rsatish tizimida bag'rikenglik juda muhim rol o'ynaydi. Bu sohada ishlayotgan va ishlamoqchi bo'layotganlar uchun bag'rikenglik eng muhim sifatlardan hisoblanadi.

Bag'rikeng bo'lmagan odam bu sohada uzoq ishlay olmaydi. Bu soha vakili o'zining ideallari, tasavvurlarini bir chekkaga surib, mijozlarning ideallari va talablari bilan hisoblashishi va maksimal darajada muloyim bo'lishi kerak. Muloyimlik bag'rikenglikning namoyon bo'lish shaklidir. Bu tizim vakili o'ziga yoqqan odamga xizmat ko'rsatsa-yu, yoqmaganlarga xizmat ko'rsatmasa, bundan be'mani va kulgili hol bo'lmaydi. Fanda bag'rikenglik o'ziga xos yo'sinda namoyon bo'ladi. Fanning taraqqiyoti yangi g'oyalar bilan eski tasavvurlar o'rtasidagi kurashdan iborat.

Fanning tizim sifatidagi maqsadi haqiqatni bilish va jamiyatga etkazishdir. Shu nuqtai nazardan qaraganda, fan taraqqiyotining muayyan bosqichlarida, muayyan vaziyatlarda bag'rikenglik tamoyilidan chetroqqa chiqishga to'g'ri keladi. Bunday

vaziyat, ayniqsa ijtimoiy fanlarda uchraydi. Masalan, ijtimoiy fanlar taraqqiyotida shunday nazariyalar ham bo‘lganki, ular ilmiylik shakliga ega bo‘lsa ham, aslida fanga zid va ijtimoiy taraqqiyotga to‘siq bo‘lgan. Ya’ni, irqchilik nazariyalari, evrosentristik nazariyalar, Evgenika kabilar ko‘rinishdan ilmiy nazariyaga o‘xshasa ham aslida ular ilmga yot bo‘lgan va ijtimoiy taraqqiyotga xalaqit bergan. Shu va shunga o‘xshash nazariyalar tarafdorlariga bag‘rikenglik qilib yon bosish fanga va ijtimoiy taraqqiyotga zid yo‘l tutishdir.

Bunday nazariyalar vakillariga nisbatan bag‘rikenglik – ularga haqiqatni yotig‘i bilan tushuntirishda va bu yo‘l ularga ta’sir qilmasa, ularning yo‘li ijtimoiy taraqqiyotga zid ekanini aytish va xatolarini fosh qilishda namoyon bo‘ladi. Zamonaviy jamiyatda tolerantlik g‘oyasi har qachongidan ham muhim ahamiyatga ega bo‘lib, ijtimoiy hayotning barqarorligini, tinchligini va rivojlanishini ta’minlashda tayanch omil hisoblanadi. Tolerantlik – bu turli xil e’tiqodlar, fikrlar, madaniyatlar va hayot tarzlariga nisbatan bag‘rikenglik, o‘zaro hurmat va tushunishdir. U ijtimoiy munosabatlarning muhim qismidir va insonlarning o‘zaro aloqalarida tinchlik va barqarorlikni saqlashga yordam beradi[3].

Tolerantlik to‘g‘risida xabardorlik - kognitiv va hissiy tarkibiy qismlarning rivojlanishi, shuningdek, tolerantlik bayonotlari va tolerantlik xatti-harakatlari zarurligini anglash shaklida xulq-atvor komponenti. Tolerantlikni anglash - kognitiv va hissiy tarkibiy qismlarni rivojlantirish, tolerantlik bayonotlarini shakllantirish ko‘nikmalarini shakllantirish shaklida xulq-atvor komponentlarini rivojlantirish. Tolerant nutqning mustaqilligi va tolerantlik xatti-harakatini tanlash – kognitiv va hissiy tarkibiy qismlarni rivojlantirish, tolerantlik xulq-atvorining ko‘nikmalarini shakllantirish shaklida xulq-atvor komponentlarini rivojlantirish. Shunday qilib, har bir bosqichda bir vaqtning o‘zida tolerantlikning uchta tarkibiy qismi rivojlanadi: shakllanayotgan bilimlarga asoslangan tolerantlik to‘g‘risida anglash, hissiy sohani rivojlantirishda tolerantlikni tushunish, shakllangan bilim, ko‘nikma va qobiliyatlarga asoslangan tolerantlik bayonotlari va tolerantlik xulq-atvori[4].

“Tolerantlik” atamasi ma’nosida insonlar o‘rtasidagi aloqalarga ta’sir ko‘rsatadigan, ularning ezgu maqsadlariga ko‘maklashuvchi voqelikka nisbatan odamlarning munosabati aks etadi. Binobarin, tolerantlikni anglash turli madaniyatlar tomonidan bir xilda anglanmagan va xalqlarning tarixiy tajribasiga bog‘liq bo‘lgan. Inglizchada “tolerantlik”- shaxs yoki narsani hech qanday e’tirozsiz qabul qilish qobiliyati va hozirlik; frantsuzchada – o‘zganing erkinligi, uning fikr tarzi, xatti-harakati, siyosiy yoki diniy qarashlarini hurmat qilish; arabchada – kechirish, marhamatlilik, rahmdillik, chidam, o‘zgalarga iltifotlilik; xitoychada – o‘zgalarga nisbatan bag‘rikenglikni namoyon etish; ruschada – chiday olish, chidamlilik, o‘zgalar fikri bilan qiziqish qobiliyati, o‘zgalar qilmishlariga nisbatan marhamatli bo‘lish kabi ma’nolarni anglatadi . Shunday qilib, ko‘pgina Evropa xalqlari tillarida “tolerantlik”

chidamlilik, kinga yoki nimaga nisbatan marhamatlilik bilan bog‘liq bo‘lib, o‘zga inson uchun fikr va harakat erkinligi uchun imkoniyat yaratadi [5].

Tolerantlik ijtimoiy hayotda turli madaniyatlar, dinlar, irq va genderlar o‘rtasida o‘zaro hurmat va sabr-toqatni ifodalaydi. Tolerantlik nafaqat passiv bag‘rikenglik, balki faol muloqot va o‘zaro tushunishga tayyorlikni ham talab qiladi. Tolerantlikning asosiy jihatlari quyidagilardan iborat:

Madaniy tolerantlik: Turli madaniyatlar o‘rtasida o‘zaro hurmat va bag‘rikenglik.

Diniy tolerantlik: Turli dinlarga e‘tiqod qiluvchi odamlarga hurmat bilan munosabatda bo‘lish.

Ijtimoiy tolerantlik: Ijtimoiy guruhlar o‘rtasida bag‘rikenglik va o‘zaro tushunish. Tolerantlik ijtimoiy hayotning muhim tayanch omilidir. U quyidagi jihatlarda o‘z aksini topadi:

Barqarorlik: Tolerant jamiyatlar ijtimoiy tartibni saqlab qolish va nizolarni hal etishda yanada samarali bo‘ladi. Tolerantlik, ijtimoiy muammolarni hal qilishda konstruktiv yondashuvni ta‘minlaydi.

Tinchlik: Tolerantlik ijtimoiy hayotda tinchlikni ta‘minlashda muhim rol o‘ynaydi. O‘zaro hurmat, sabr-toqat va tushunish ijtimoiy to‘qnashuvlarni kamaytiradi.

Rivojlanish: Tolerant jamiyatlar madaniy va iqtisodiy rivojlanishga ochiq bo‘ladi. Turli fikrlar, g‘oyalar va madaniyatlar o‘rtasidagi almashinuv innovatsiyalarni keltirib chiqaradi.

Tolerantlikni rivojlantirish uchun bir qator yo‘nalishlarni belgilash mumkin:

Ta‘lim: Tolerantlikni ta‘lim jarayonida targ‘ib qilish, o‘quv dasturlariga tolerantlikka oid mavzularni kiritish.

Madaniy tadbirlar: Turli madaniyatlar va dinlar o‘rtasida muloqotni rivojlantirish uchun madaniy tadbirlar, festivallar va konferensiyalar o‘tkazish.

Ijtimoiy tashabbuslar: Tolerantlikni targ‘ib qiluvchi ijtimoiy loyihalar va dasturlarni amalga oshirish.

Ommaviy axborot vositalari: OAV orqali tolerantlikni targ‘ib qilish, stereotiplar va kamsitishga qarshi kurashish [6].

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki tolerantlik – bu ijtimoiy hayotning tayanch omili bo‘lib, jamiyatda barqarorlik, tinchlik va o‘zaro hurmatni ta‘minlaydi. Tolerantlikni rivojlantirish ijtimoiy muhitni yaxshilash, ijtimoiy to‘qnashuvlarni kamaytirish va madaniy xilma-xillikni saqlab qolish uchun zarurdir. Ta‘lim, madaniy tadbirlar va ijtimoiy tashabbuslar orqali tolerantlikni rivojlantirish ijtimoiy hayotni yanada mustahkamlashga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abduqodirov A.A., Pardayev A.X. Pedagogik texnologiyalar. – T.: “Fan”, 2006.

2. G‘afurov M. Tolerantlik: nazariya va amaliyot. – T.: “O‘zbekiston”, 2010.
3. Karimova V.M. Ijtimoiy psixologiya. – T.: “O‘zbekiston”, 2003.
4. Muslimov N.A., Usmonboyeva M. Pedagogik kompetentlik va kreativlik asoslari. – T.: “Fan”, 2015.
5. Современный словарь иностранных слов Л.М.Баш, А.В.Боброва и др. – М.: Цитадель-Трейд, 2006. – С.738.
6. Popper K. Ochiq jamiyat va uning dushmanlari. – Moskva: Feniks, 1992.

